

PE DRUMUL GÂNDIRII, CU LITERATURA

Domnule Anatol Gavrilov, stimați colegi, onorată asistență, *Pe drumul gândirii, cu literatura*, titlul discursului meu, se face ecou la titlul unei lucrări în curs de apariție a dlui Anatol Gavrilov: *În căutarea de noi repere pe drumul gândirii*, în a cărei denumire răsună ca ecou titlul unei celebre lucrări de Martin Heidegger: *Repere pe drumul gândirii*. Prin această idee de ecou nu vreau decât să evidențiez modul fundamental prin care se produce ceea ce noi numim cultură, care este întotdeauna un act individual de intrare în dialog cu tradiția. La fel cum fiecare copil în dezvoltarea sa spre maturitate repetă la scară mică evoluția omenirii, întotdeauna când vorbim, citim, scriem, producem un lucru material sau spiritual, de fiecare dată noi reactivăm anumite tradiții, anumite idei, practici, reînviem și retrăim niște lumi apuse: lumea lui Homer, lumea lui Proust, lumea lui Eminescu sau a lui Creangă. Vechii greci nu au murit, iar gândirea metafizică a lui Aristotel și Platon, precum au relevat Heidegger sau Constantin Noica, este vie și activă deja la nivelul cotidianului, în felurile prin care fiecare dintre noi, începând de la un țăran și până la filozoful de profesie, privim la lume și încercăm să ne explicăm ceea ce vedem. Deci trăim în același timp în mai multe lumi diferite, vorbim mai multe limbi și gândim prin mai multe minți și pe toate acestea încercăm să le punem cumva de acord cu propriile identități și trebuințe personale și profesionale, în procesul de interacțiune comunicativă cu ceilalți, cu acele mici comunități umane printre care ne petrecem veacul și ne clădim o carieră.

Sunt mai multe moduri de raportare științifică și hermeneutică la literatura artistică, lucru absolut firesc, întrucât, deși compusă din limbajul nostru cel de toate zilele, nu-i răspundem în același limbaj. A-i răspunde prin același limbaj înseamnă a crea o altă operă, astfel că hermeneutul trebuie să o traducă în alt idiom, să-i dezlege enigmele prin încadrare în propriul discurs lămuritor. Dar și aici atitudinile diferă: de la savantul pozitivist care tranșează opera pe masa de vivisecție până la criticul impresionist care își clamează zgomotos propriile găselnițe și pretinde că poate imita prin iscusința sa metaforică și retorică farmecul și viața operei.

Premisa de la care a pornit Anatol Gavrilov acum două decenii, atunci când a fondat în cadrul Institutului de Filologie direcția de teorie și metodologie literară, este că cercetarea literaturii nu se poate efectua decât printr-un limbaj conceptual adecvat fenomenalității vii a operei literare. A ieși din impresionismul vag sau din condiția burghezului lui Molière care

toată viața a vorbit în proză și nu a știut, presupune deci restabilirea înțelesului cuvintelor, a proprietății termenilor și formulelor. Anume acest principiu, care l-a animat de altfel și pe Adrian Marino, se află la baza monografiei din 2007 a dlui Gavrilov, *Criterii de științificitate a terminologiei literare*. Totodată, originalitatea acestui proiect, prin care el se desparte polemic de întreprinderea lui Marino, constă în obiectivul declarat de a corela ideile literare cu ființa obiectivă, ontică a literaturii ca fenomen estetic-artistic, deci de a corela dialectic un conținut obiectiv al termenului literar cu un conținut ideatic manifestat în relații intersubiective. În dinamica tensionată dintre, să zicem, termenul de roman, noțiunea de roman și conceptul de roman prioritatea nu este acordată preciziei sau clarității terminologice înțelese ca reducere la un sens unificat, ci relațiilor dialogice dintre mai multe sensuri și idei despre fenomenul literar-artistic, al cărui adevăr se și constituie în această armonie polifonică dintre o noțiune generală și diverse concepte ale aceluiași fenomen.

Se poate desprinde de aici, și din celelalte lucrări ale domniei sale, rolul primordial acordat relației și spațiului dialogic, pe care particula „între” îl desemnează: astfel, adevărul se regăsește întotdeauna *între* poziții adverse, în dialogul acestora, la fel cum omul își regăsește ființa sa adevărată și rostul său *între* alți oameni, în întâlnirea cu alt om și în comunicarea-cuminecarea rostuitoare cu aproapele său, precum se exprimă Constantin Noica, a cărui operă constituie un alt reper esențial în gândirea lui Anatol Gavrilov.

În acest punct aș vrea să reformulez metafora din titlul comunicării mele și să compar sistemele de gândire și concepțiile critico-literare cu acele case în care trăim de-a lungul vieții și cu vecinătățile în care cutreierăm pe urmele celor care au plecat pentru totdeauna sau doar au pornit într-o călătorie spre altă destinație. Deși se întâmplă să nu-i cunoaștem pe foștii locatari în mod direct, aceștia ne înrăuresc prin toate lucrurile pe care le lasă în urma lor, începând de la culoarea vopselei de pe pereți și rafturile de cărți fixate în unghere. Și la fel în opera oricărui mare filozof sau teoretician literar devenirea gândirii și actul de creație presupun o tranziție de la o vecinătate teoretică la alta, tranziție ce are loc prin dialog și colaborare cu Celălalt. Martin Heidegger a fost cel mai important interlocutor al lui Anatol Gavrilov în primele sale studii, de la care a preluat înțelegerea adevărului ca deschidere a ființei și a ființării, ca deschidere a unor lumi în și prin operele de artă literară.

Totuși în tranziția sa pe drumul gândirii proprii Anatol Gavrilov se desparte la un moment dat de ontologia fundamentală heideggeriană atunci când aceasta întârzie prea mult în problema ființei în general și se dezinteresează de ființa omului, de ființarea concretă a acestuia în relațiile sale existențiale cu alte persoane. Unul dintre conceptele prin care se produce această despărțire este „a fi întru” sau „devenirea întru ființă”, concept formulat de Constantin Noica în calitate de operator ontologic care să medieze între ființă și ființarea fenomenelor concrete ale lumii, printre care „fenomenul omului” constituie cheia ontologică fundamentală. Mai larg, despărțirea se produce față de o întreagă paradigmă monologistică subiect-obiect, în locul căreia Anatol Gavrilov edifică un model dialogistic subiect-obiect-subiect, prin confruntări și dezbateri minuțioase cu o ilustră suită de opere și nume de rezonanță, începând de la Albert Einstein și până la Mihail Bahtin sau Vasile Tonoiu. Ceea ce aș dori să evidențiez aici din această complexă gândire dialogică, prin care Anatol Gavrilov ajunge să lumineze și să lămurească ființa limbajului și a literaturii până la nivelurile cele mai adânci, microstructurale, este categoria întregului sau „cuprinzătorului”,

în expresia lui Karl Jaspers. A privi fenomenul omului ca om întreg, în totalitatea facultăților și condițiilor sale funciare, intelectuale și raționale, afective și corporale, în esența ființei sale ca subiect creator, ca o personalitate individuală angajată în comunicare existențială cu alte personalități unice înseamnă a reînnoa legătura cu gândirea presocratică, a răspunde la niște imperative renașentiste, a cultiva o transcendență a spiritului, a te înscrie într-o filozofie existențialistă. Dar aceasta mai înseamnă, înainte de toate, a răspunde adecvat la chemarea artei și literaturii, care ne interpelează cu toată ființa noastră autentică, decojită de convenționalisme și de rolurile instituționale pe care le jucăm pe scena vieții sociale. Fiind adevărat că atât filozofia, cât și literatura cresc din spirit, care este arborele tuturor facultăților, că marii filozofi au îmbinat cu rară măiestrie cunoașterea dianoetică, discursivă cu cea noetică, întemeiată pe intuiție și contemplație, totuși anume în literatură se realizează echilibrul perfect dintre idei, sentimente și forme, respectiv, echilibrul celor trei capacități umane fundamentale: inteligență, sentiment și senzație. Promovând în toate studiile sale această viziune organică și nemutilată a spiritului uman, a dialogului existențial prin care se produc adevăruri întemeietoare pentru o conviețuire autentică și demnă, Anatol Gavrilov interoghează ființa literaturii în căutarea de rosturi fundamentale pentru noi, cei care trăim aici și acum. Comentariul său critic este absolut remarcabil prin subtilitatea interpretării hermeneutice și erudiția istorico-literară, prin felul în care cele mai abstracte și complexe idei sunt reflectate cu deosebită plasticitate prin destinele eroilor literari, prin poezia lui Eminescu și Shakespeare, prin romanele lui Tolstoi și Dostoievski, Petrescu și Rebreanu, Busuioc și Beșleagă.

Plecând din aceeași viziune a omului întreg și a personajului romanului ca imagine a omului complet reprezentat în devenirea sa existențială, care vorbește nu prin propoziții și semnificații lexicale, ci prin cuvinte-enunțuri ce exprimă sensuri ale vieții și atitudini axiologice, Anatol Gavrilov elaborează o concepție dialogică a subiectului vorbirii și, în baza acesteia, o clasificare originală a tipurilor de discurs sau genurilor de vorbire. Studiul său recent intitulat *Subiectul vorbirii* reprezintă o contribuție semnificativă la problematica interdisciplinară a științei limbajului, un efort reușit de a îmbina metalingvistica dialogică a lui Valentin Voloșinov și Mihail Bahtin și lingvistica integrală a lui Eugen Coșeriu pentru a înfăptui o clarificare terminologică și conceptuală a relației om-vorbire-limbaj, prin disocieri critice și polemice față de concepția limbii ca sistem sincron. Această concepție statică a limbii ergon este ilustrată exemplar de recenta *Gramatică a limbii române*, care în studiul menționat e supusă unei critici temeinice pentru redușionismul sintactico-semantic, reducerea subiectului vorbirii la subiectul gramatical, pentru formalismul descriptiv absolut insuficient la clasificarea și descrierea completă a formelor variate de vorbire dialogală și indirectă în care se produce comunicarea existențială reală dintre subiecți-personalități integrale și libere.

Vreau să-mi exprim speranța că lingviștii vor răspunde la apelul pe care domnul Gavrilov îl lansează în această lucrare de a depăși „schisma filologică” în teoria textului dintre lingvistica obiectivismului abstract și lingvistica subiectivismului individualist pășind pe o a treia cale, cea a con-vorbirii dialogice interindividuale și interpersonale pe care lingvistica coșeriană și metalingvistica bahtiniană o întemeiază. Cred că, în multe privințe, în măsura în care se preocupă de interpretarea completă a enunșurilor plecând de la semnificația lingvistică spre situația de enunșare și subiecții vorbirii angajați în evenimentul de comunicare,

acest demers integrator al sărbătoritului nostru este congruent cu cercetările pragmatice actuale de tradiție continentală și anglo-americană. Fie că urmează teoria actelor de limbaj, teorii ale referinței sau pertinentei, dialogismul sau analize ale discursului și argumentației, pragmatica încă nu și-a determinat definitiv obiectul de cercetare și locul său în raport cu lingvistica, ce variază de la o relație de integrare la una de complementaritate și colaborare disciplinară.

Deși m-am referit până acum la epistemologia studiilor literare, în care literatura constituie un obiect de cunoaștere academică pentru o abordare predominant explicativă și descriptivă ce ridică problema reunificării cu alte științe umane și sociale, vreau să menționez că literatura rămâne pentru profesorul-cercetător Anatol Gavrilov acel valoros patrimoniu prin care se transmite tradiția literară și un set de atitudini normative și comprehensive. Respectiv, disocierile și comentariile sale comportă indubitabile efecte didactice, oferind cititorilor instrumente metodologice și metodice de interpretare a clasicii. Din lipsă de timp, nu pot decât să recunosc că am citit cu deosebită plăcere intelectuală remarcabilele sale analize stilistice ale *Amintirilor din copilărie* de Ion Creangă, în care, prin polemica susținută cu George Călinescu, sunt relevate construcții stilistice hibride și structuri dialogale specifice romanului polifonic.

Dintre toate lecțiile pe care le-am însușit de la domnul Gavrilov, pentru mine poate cea mai importantă este lecția de umanitate și cumsecădenie, transmisă în spiritul creștinesc sau în cel renescentist al lui Leonardo da Vinci, care ne spune că „din marea smerenie se naște marea cunoaștere”.

Să ne trăiți la mulți ani și să ne bucurați cu multe cărți, domnule Anatol Gavrilov.

ION PLĂMĂDEALĂ
Institutul de Filologie
(Chișinău)